

VALORI ETNOPEdagogICE CA MODELE ALE EDUCAŢIEI CULTURII POPULARE

Nicolae SILISTRARU, dr. hab., prof univ.

Liliana TOMILIN, doctoranda

Universitatea de Stat Tiraspol

Abstract: *Continuous valuing of the national and universal cultural heritage as well as interculturality determine human development in the society and provide a perpetual humanization and culturalization of the ethnic personality. Folk art values and their influence on the cultural, spiritual and moral-ethical formation of the human being in the society create the synthesis concept of popular pedagogy.*

Educația, având drept finalitate formarea personalității umane, vizează obiective majore, precum aspirația spre valori, disponibilitatea pentru valorizare, atitudini și comportamente corespunzătoare. Deschiderea spre nou în cultură și valorizare trebuie să pornească de la deschiderea spre valorile trecutului, iar deschiderea spre universalitate – de la deschiderea spre național și specific.

Folclorul, ca valoare etnopedagogică, reflectă psihicul omului care tinde spre perfecțiune și demnitate. Folclorul, ca formă a conștiinței sociale, generează norme ale conștiinței umane în diferite situații de viață, norme legate de deprinderi, convingeri, obiceiuri, tradiții. Folclorul trebuie să ne arate cum se răsfrâng în sufletul poporului diferite manifestări ale vieții, cum simțim și cum gândim, cum poporul fie sub influența ideilor, credințelor, superstițiilor moștenite din trecut, fie sub aceeași impresii pe care îl deșteaptă împrejurările de fiecare zi [10].

În filozofia populară noțiunile de altruism și egoism nu există. Există în schimb multe cuvinte care denumesc aspecte ce acoperă parțial câte ceva din sfera lor. Pentru altruism: iubire de oameni, iubire de pace, milă, iertare, sinceritate, recunoștință, respect etc.; pentru egoism, contrariile componentelor altruismului. La baza moralei populare stă iubirea, în sensul cel mai larg — iubirea care generează viață și garantează existența speciilor umane. Multe zicături și proverbe exprimă opoziția iubirii: *Rara întâlnire / e mai cu iubire. Dragostea nu se face cu sila. Iubirea trece prin apă / nu se teme că se-neacă. Ochii care nu se văd se uită. Unde este frică nu încap dragoste.* [11]

Calitățile morale care se formează în relațiile interindividuale și care, în folclor, sunt prezentate ca recomandări nu se opresc la cele menționate și ilustrate de noi mai sus.

Rul și binele sunt feele unuia și aceleiași fenomen moral, îndreptat spre formarea capacității de orientare în universul moral. Fiecare presupune pe celălalt. „Rul este necesar. Dacă n-ar exista, n-ar exista nici binele. Rul este unica rațiune de a fi a binelui. Ce-ar fi curajul fără primejdie și mila fără durere?” (Anatole France) Alternanța binelui cu rul pot fi găsite și în adagio-urile folclorice. *Binele și rul izvorăsc din aceeași inimă. În inimă se topește și binele, și rul. Gândurile mari izvorăsc din inimă curată. Rana de cui se vindecă; cea de la inimă niciodată.* Morala populară intuiește și există relații umane care pot fi numite astfel, dar mai mult decât relațiile, ea exprimă adevărul că

pentru via ceea ce contează este omul concret, care poate fi numit bun. *Om bun e ca pâinea cald . De omul bun i de pâinea cald nu te sature niciodată . i câinele cunoaște pe omul bun.* Într-un fel, pentru om, adevărul moral e mai de pre decât adevărul intelectual. *Adevărul este ușa raiului. Adevărul, ca și soarele, nu poate fi ascuns cu palma.* Dar să accedă la adevărul (moral) nu-i lucru ușor întotdeauna: *Adevărul umblă cu capul spart.*

Oricât de greu să lua partea adevărului, poporul crede înșiși cu fermitate în puterea lui. Și lucrul acesta îl spune clar: *Minciuna are picioare scurte. Vorba multă, fără minciuni nu este.* Opusul adevărului nu este numai minciuna, ci și mai ales perfidia - aparența adevărului fals. *Umblă cu crucea-n sân și cu dracul în inimă . și fărnicul, și mincinosul nu-s înșiși de invidiat, pentru că : Pas rea viclean cade singur în la . Tot nașul are naș .* [4]

Ființa umană ca personalitate caută să învețe din experiența toată viața. În lume există și binele, și răul, și adevărul, și minciuna. Depinde de ceea ce am învățat de la alții și de la noi înșine, din viață . *și binele, și adevărul stau în puterea omului.* Aceasta e credința populară . În lumina acestei credințe au fost și sunt crescuți copiii. Ceea ce spunem despre bine și adevăr e valabil și pentru dreptate.

În materie de morală , gândirea elaborează concepte, care se străduiesc să contureze situații relaționale, fixate în expresii utile vieții; a vieții de zi cu zi și a vieții pe mai lung durată , în cadrul unor condiții date - algoritmi morali, care apar și dispar, în limitele acestor situații sau condiții . și putem spune: dacă maximele culte par uneori mai lefuite, proverbele populare sunt mai pline de sens, mai viguroase și totdeauna mai durabile. Nu odată maximele culte nu-s decât prelucrări și lefuiți ale unor proverbe populare.

În procesul de elaborare a regulilor și conceptelor de etică , gândirea omenească tinde, ca și în domeniul cunoașterii propriu-zise, la noțiuni cu caracter mai cuprinzător, în spațiu și timp, la categorii morale sau la ceea ce uneori au fost numite virtuți cardinale.

Dacă ar fi să facem sondaje de opinie, la oarecare intervale de timp, suntem siguri că cifrele statistice obținute ar diferi - poate chiar mult - de la un moment la altul. E de presupus totuși că în epoci de inegalități și tensiuni sociale, o categorie ca aceea de „dreptate” s-ar bucura de o frecvență mai mare, iar în epocile și situațiile de relativă stabilitate și calm binele ar prevala.

În spiritul popular românesc, omul este nu numai parte a naturii, ci și a societății. În această calitate, el se alătură generațiilor care duc neamul mai departe. De aceea românul își cinstește neamul, patria și strămoșii și se îngrijește de urmași. Acest spirit al neamului se știe în sufletul copilului de mic, pentru că mai târziu ramura crescută strâmb se îndreaptă greu [10].

Familiarizarea indivizilor cu viața socială depinde în mare măsură de cunoașterea relațiilor de rudenie. Aceasta poate fi examinată ca una dintre mijloacele de educație interculturală . Rudele apropiate și îndepărtate, fiind o componentă importantă a mediului etnopedagogic, asigură includerea primară a individului în sistemul de legături sociale.

Pedagogia populară ca obiect de studiu al etnopedagogiei exprimă conștiința pedagogică a poporului, în elepciunea neamului reflectată în viața cotidiană este un

proces firesc, parte integrant a vieii poporului, proces de revitalizare a valorilor naționale. În decursul vieii omul se include treptat în sistemul complex al relațiilor sociale. Această interacțiune a omului cu societatea cuprinde completarea deprinderilor simple cu cele de un grad mai complex.

Etnopedagogia nu poate rămâne indiferent față de problemele mediului în care se educă individul. Într-o măsură în care aceasta din urmă educă și formează personalități calitative ce optimizează stabilirea relațiilor într-o societate, etnopedagogia se ocupă cu studiul experienței poporului, elucidează posibilitățile și metodele eficiente de realizare a ideilor ce însoțesc educarea personalității etnice.

Educația populară este, de fapt, educație socială. De-a lungul istoriei omul a fost în măsură să fie obiect și subiect al educației. Experiența educativă acumulată de veacuri în corelație cu cunoștințele empirice controlate de practica vieii alcătuiesc nucleul pedagogiei populare.

În viziunea lui C. Căcoș, obiectivul educației interculturale nu este cultura - aceasta se referă la etnografie și etnologie, - nici contactul dintre culturi (obiectul antropologiei), nici relațiile interindividuale sau intergrupale (obiectul psihologiei și sociologiei), ci discursul, ca perspectivă interogativă, manieră de vizare a fenomenelor. [3]

Respectarea principiilor etnopedagogiei în activitatea de educație este interpretată ca una din condițiile specifice în formarea conștiinței umane în societate. Poporul, urmărind evoluția și dezvoltarea societății, acumulează cunoștințe despre educație. Pedagogia populară veritabil s-a constituit în baza unei experiențe de educație, transmisă din generație în generație. Această experiență empirică transmisă din generație în generație s-a transformat în obiceiuri și tradiții, într-o cultură educațională bine conturată. Poporul, bazându-se pe ideile populare și tradițiile educației aduc, în convorbiri, exemple din viață pentru a argumenta o zicătoare sau un proverb, folosit pentru a lămuri situații concrete de viață ca generalizare a factorilor, întâmplărilor, fenomenelor pedagogice.

Normele de conviețuire, de comportare a oamenilor unii față de alții, precum și fașă de societate, n-au apărut spontan, ele au fost elaborate de popor pe parcursul a mai multor veacuri și transmise noilor generații. Multe din normele morale sunt expuse în Sfânta Scriptură. Ele au drept scop de a realiza asemuirea omului cu Dumnezeu [6]. Educația în spiritul tradițiilor populare din perspectiva ideilor etnopedagogice ajută oamenii să înțeleagă fiecare dintre ei constituie o parte a societății și că se solicită o atitudine față de toți membrii societății. O astfel de poziție în societate influențează soluționarea pozitivă a problemelor în societate.

Alte concepții etnopedagogice care contribuie la formarea omului în societate sunt: smerenia, încredințarea, sociabilitatea, nonviolența. Nonviolența este interpretată drept o etică deosebită în ceea ce privește relațiile interumane. Tradițiile etnoculturale antice, doctrinele religioase, concepțiile filozofice întotdeauna au fost orientate spre negarea violenței.

Un concept etnopedagogic care presupune dezvoltarea și cultivarea calităților umane în interacțiune cu alți oameni și cu societatea este educația morală. Ea stă la baza formării unei personalități dezvoltate în context etnopedagogic. Morala se manifestă ca

modalitate de viziune general a lumii, ca cel mai eficient mijloc de reglementare a contradicțiilor dintre bine și rău, frumos și urât, sfânt și păgârit. [9]

Orice cultură etnică, stimulând dezvoltarea spirituală a generațiilor, depune eforturi sporite ca fiecare individ să fie educat în baza tradițiilor culturale și istorice. În acest sens, pedagogia populară este o comoară inepuizabilă de înțelepciune populară, care educă individul în spirit național și general, ceea ce favorizează formarea personalității în interacțiune cu alții membri ai societății. [10]

Nicolae Silistraru ne prezintă trăsăturile și proprietățile caracteristice unei personalități:

- fondul pozitiv al moralei - cinstea, colectivismul, dragostea de muncă, neîmpăcarea cu imoralitatea;
- fondul situativ-condițional - compromisul, viclenia, iredlicul, neprihănirea;
- fondul negativ - egoismul, lenea, minciuna, ticloșenia. [6]

Conținutul valoric educativ ce stă la baza formării personalității este, de fapt, o manifestare a dialogului spiritual între membrii unei societăți, realizat la nivelul structurii personalității, prin care se asigură schimbul de valori pe linia colectivitate - individ și viceversa. Creșterea sensibilității spirituale devine dependentă nu numai de factorii raționali și afectivi, ci și de valorile culturale asimilate. Idealul educativ reprezintă un model determinat de structurile sociale, economice, politice și culturale, de unde apare necesitatea de a selecționa și ierarhiza valoric obiectivele educaționale. Idealul afectiv vizează mai puțin interiorizarea valorilor sociale și mai mult recunoașterea de către individ a unor reguli de comportare, iar însușirea lor și traducerea în acte de conduită se face pe baza exemplului, prin imitație, și nu prin înțelegerea necesității ori prin formarea unei motivații interioare.

Conținutul educației umane din perspectivă etnopedagogică este orientat spre cunoștințe empirice, spre rezultatele dintre contactul direct al omului cu obiectele și fenomenele lumii înconjurătoare, dintre relațiile pe care le stabilește el cu semenii în procesul conviețuirii sociale. Cunoștințele empirice comportă o mare încărcătură intuitivă, ceea ce le face mai accesibile decât cunoștințele teoretice.

Utilizarea proverbelor și zicătorilor în activitatea educativă a indivizilor sunt legate de dezvoltarea inteligenței, gândirii, limbajului, aptitudinilor de comunicare și a capacităților de interacțiune. Valorificarea potențialului educativ al proverbelor și zicătorilor prin perceperea sensurilor cu care acestea sunt folosite de autori permite aplicarea în viața mintelor în diverse situații de viață cu care se confruntă omul în societate: lupta dintre adevăr și minciună, dintre dreptate și nedreptate, rostul omului în viață etc. [11]

Prin intermediul proverbelor și zicătorilor se cultivă calități, precum inteligența, perseverența, încrederea în forțele proprii. Acestea trezesc încrederea că poți deveni victorios în lupta pentru adevăr și dreptate. Unele proverbe avertizează că uneori sinceritatea nu este răsplătită așa cum se cuvine, iar gândul cel bun se poate face „nevzut ca un strop de lumină”.

Basmul permite dezvoltarea puterii indivizilor de a generaliza sensurile firești pe care le pot primi unele fapte reale de viață. Prin antiteză, în basm se evidențiază modestia-îngâmfașarea și se scoate la lumină sentimentul.

Povaa este una din metodele răspândite în pedagogia populară. Ea presupune valorificarea experienței de muncă acumulate și atestată în proverbe, cugetări, maxime. Prin povaa mesajul educativ este codificat într-o expresie lingvistică cu o puternică încărcătură morală. Poporul în calitate de educator impune cerințe, orientează sau controlează moralitatea indivizilor prin intermediul unei maxime, al unei cugetări, al unui proverb sau al unui aforism: *Seamă nă la tinere e, ca și ai ce culege la bătrâne e; Nu că lă adevărul în picioare, dacă vrei și ai trecere la oameni; Cel ce învață continuu este om drept, iar cel ce se crede învățat, nu e învățat.* Aceste gânduri, care vizează felul nostru de comportare acasă și printre oameni, sunt niște axiome veritabile în formarea conștiinței poporului.

Asemenea expresii condensează o bogată experiență umană în domeniul moralității, acoperă o gamă largă de fenomene, și sfârșindu-se sub formă de îndemnuri asupra componentelor cognitive și afective ale conștiinței morale.

În sistemul pedagogic al poporului, limba maternă este factorul și mijlocul primordial al educației omului de vârstă. Limba este o creație a omului, a poporului și a istoriei. Limba este cea mai vie și cea mai trainică legătură ce unește generațiile dispărute, actuale și viitoare ale poporului într-un tot viu, mereu istoric.

Cuvântul „limbă” exprimă toate visele poporului, tot trecutul lui istoric, pe care se clădește prezentul și se desfășurează viitorul. Limba este un sistem deschis care se auto-dezvoltă. Ea este un mijloc de comunicare umană, de interacțiune între membrii unei societăți, o armă importantă de cunoaștere, dezvoltare a conștiințelor în toate ramurile materiale și culturale ale vieții sociale. Prin intermediul limbii se transmite toată înțelepciunea care îmbogățește și educă generațiile în creștere.

Mediul reprezintă un factor important al educației, autoeducației și educației reciproce a generațiilor tinere. Din fraged copilărie, micuțul începe să deprindă, să învețe toate de la cei mai mari. El n-ar putea în alege fără ajutorul și participarea maturului, n-ar putea descoperi predestinația socială a obiectelor. Cu cât copilul e mai mic, cu atât mai mult are nevoie de ajutor și dirijare din partea adulților. Prezența particularităților naționale de grup raportată la stilurile educaționale se reflectă asupra copiilor de diferite naționalități. Însă e necesară atenție sporită la deosebirile existente. Aceste deseori trebuie interpretate ca particularități, și nicidecum ca defecte.

Cu ajutorul rugămintei se solicită oamenilor îndeplinirea benevolă a unei sarcini, lăsându-le totodată libertatea de a decide în legătură cu momentul și modul ei de îndeplinire. Spre deosebire de ordin, rugămintea constă în solicitarea acceptării autonome a cerinței, de aceea refuzul îndeplinirii nu poate fi pedepsit, nu trebuie însă să se ajungă aici. Prin felul în care sunt formulate și prin tonul folosit, educatorii populari declanșează asemenea mobiluri interioare, care se vor răsfărânga în mod inevitabil asupra conduitei. Rugămintea nu înseamnă tirbirea autorității, dimpotrivă, ea apare ca expresie a încrederii ce i se acordă.

Un loc aparte ocupă datinile și obiceiurile de sărbători: de Crăciun, de Anul Nou, de Paști etc. Ființa umană s-a simțit dintotdeauna frate cu codrul, cu ălesul, cu plaiul, cu muntele, cu dealul și valea, cu râul și cu marea, cu azurul cerului. Din natură și-a scos pâinea cu sudoarea frunții, în natură a doinit, a iubit și s-a înfrânt, pentru mântul patriei l-a apărât cu prețul vieții și în același timp mânt se odihnește când trece la cele veșnice.

Speranța și încrederea îi sunt insuflate individului prin rugăciuni, pilde, invocări. Iertarea în general este invocată prin rugăciuni și spovedanii. Participarea la slujbele religioase din biserică sau din afara bisericii (sfințirea apei de Bobotează, sfințirea arinei), la datinile de botez, căsătorie, înmormântare, la cele de binecuvântare a turmelor etc. stimulează formarea moral-spirituală a individului. În mentalitatea populară divinitatea îi hotărăște omului destinul, îl ajută, îl ocrotește, îl dăruiește cu haruri și îi iartă greșelile. Omul datorează divinității supunere, recunoștință, cinstire, purtare demnă de a-i fi iertate greșelile. El este animat de încredere în Dumnezeu și speranță în ajutorul Lui și, totodată, se teme de pedeapsa dreaptă a lui Dumnezeu.

Tradițiile populare influențează educația umană. Opinia publică a satului, comportarea strict reglementată exprimă respectiv un stil aparte de comportare. În general, tradițiile sintetizează experiența pozitivă acumulată de-a lungul unei perioade istorice și se concentrează în organizarea periodică a unor activități ce marchează cele mai semnificative momente din viața poporului sau a colectivităților cu interese comune. Ele se caracterizează prin faptul că, odată ce sunt consolidate, se transmit prin generații, devenind astfel puternice focare de atracție și concentrare a energiilor individuale, repercutându-se pozitiv, inclusiv în plan moral, asupra activităților pe care le implică.

Toate metodele, care contribuie la formarea conștiinței naționale a copilului, formează convingerea personalității. Pentru exemplificare, analizăm unele particularități ale snoavei.

Snoava reprezintă un îndreptar de moravuri, fiind în același timp o reflectare a moralei populare. Tot ceea ce se întâmplă în snoavă vine să corecteze defectele oamenilor, să îndrepte ceea ce este rău în societate, instituind în acest fel valorile morale ale adevărului și dreptății. Ea se impune spiritual, ca un factor de echilibru social, prin forța sa modelatoare și prin capacitatea ei de a contribui la progresul societății, prin asanarea acesteia. Prin snoavă, oamenii devin mai buni, mai cinstiți și mai înțeleși, ca și forța de exemplificare a răului și a tuturor aspectelor negative contribuie la o regenerare socială a colectivității. Prin exemplele negative, pe care ni le oferă snoava, oamenii învață să corecteze defectele.

Comicul popular are menirea de a scoate în evidență tot ceea ce este urât și rău în societate cu intenția ca prin râs să corecteze, restabilindu-se în acest fel echilibrul moral. Înănd cont de faptul că fiecare popor are comicul său național, care ilustrează spiritul națiunii respective, susținem ideea că poporul nostru are un comic de o mare vitalitate, bogat în cele mai subtile procedee și modalități de exprimare.

Reproșul reprezintă o modalitate prin care poporul își exprimă nemulțumirea față de un act moral care s-a realizat cu scopul de a evita sau preveni repetarea lui. Folosirea abuzivă poate duce la instalarea unei stări de descurajare.

La formarea personalității mai contribuie disputa, obișnuita, binecuvântarea, rugăciunea, dorința populară, sugestia, aprobarea și dezaprobarea, interzicerea, lauda, pedeapsa, blestemul etc.

Nicolae Silistraru evidențiază următoarele mijloace și metode de educație, recunoscute în popor: demonstrarea, învățarea, exersarea, dorința de bine, încuviințarea, blagoslovirea, rugămintea, sfatul, reproșul, derâderea, ironia, umorul, negarea, blestemul, jurământul, pedeapsa, sfârșitul, pițitul, alungarea de la casă, snoava etc. Această enumerare vorbește despre atitudinea conștientă față de muncă ca element al educației interculturale [6].

Analizând factorii și metodele care influențează formarea personalității etnice și impactul ei în societate, distingem mecanismele de reglare a comportamentului social de pe poziția ei. Conceptul ei înglobează toate cunoștințele și aprecierile individului cu privire la sine. Conceptul se manifestă atât la faza conștientă, cât și la cea inconștientă, reflectând obiceiurile manifestate prin emoții ale omului față de sine însuși.

Orice individ aderă, de obicei, la un grup social cu care împărtășește în comun o serie de sentimente. Aceste sentimente se pot manifesta cu privire la familie, țară, popor, etnie, ideologie etc.

Interacțiunea indivizilor de aceeași vârstă le reglementează viața. Buna-cuviință se solicită în toate activitățile cotidiene ale individului. Societatea pretinde de la fiecare membru al ei cinste, corectitudine, înțajutorare, demnitate, prietenie, spirit de comuniune, ajutor și comportament adecvat. Demnitatea este virtutea cardinală a relației omului cu sine. Conștientul poate fi redat prin expresii ca: *a sta cu fruntea sus, a avea rușine, a-și crăpa obrazul (de rușine), cuvântul dat, /jurământ curat* etc.

În general, în formarea personalității din perspectiva etnopedagogiei au prioritate interacțiunea om-societate, deprinderile de ordine, deprinderile de comportare civilizată în viața socială, îngrijirea bunurilor proprii și ale celor comune, vorbirea literară, participarea la activitatea grupului din care face parte individul.

BIBLIOGRAFIE

1. Baci, S., Perspective curriculare etnopedagogice în cultivarea valorilor uitate, „Univers pedagogic, Chișinău, 2007.
2. Cristea S., Dicționar de termeni pedagogici, București, EDP-RA, 1998.
3. Cucoș, C., Pedagogie, Ed. Polirom, Iași, 1999.
4. Gorovei, A., Folclorul și folcloristicul. – Chișinău, Ed. Hyperion, 1990.
5. Nicola, I., Tratat de pedagogie școlară, București, EDP, 1996.
6. Silistraru, N., Etnopedagogie. - Ch., Ed. CEP al USM, 2003.
7. Silistraru, N., Nastas, G., Semnificația valorilor general-umane în procesul educațional, Chișinău, 1999.
8. Silistru, N., Note de curs la pedagogie, Chișinău, 2004.
9. Silistraru, N., Aspecte filosofice în pedagogia populară, în Filosofia educației – imperative, culturi, orientări. Simpozionul internațional, Ed. a V-a, UPS „I. Creangă”, Chișinău, 11-12 noiembrie, 1997.

10. Silistraru, N., Valoarea morală a pedagogiei populare moldovenești, Chișinău, 1992.
11. Stoian, S., Alexandru, P., Pedagogie și folclor, București, EDP, 1978.
12. Șerbănescu, B., Valorile naționale în educație, București, Editura Universitară Carol Davila, 2000.